

УДК 316.74

АКАДЕМІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У КОНТЕКСТІ ЗАПИТУ НА ОСВІТНІ ПОСЛУГИ

Попович Анна Михайлівна
м.Ужгород

У статті розглядаються окремі аспекти соціального запиту на освітні послуги з підготовки соціальних працівників в Україні. Основна увага приділена виявленню структури простору, у якому розгортаються запити держави, роботодавців і науково-педагогічних колективів. Аналіз має на меті систематизацію накопичених даних і осмислення наявних проблем.

Ключові слова: соціальний запит, ринок праці, освітні послуги, академізація, кваліфікаційні рівні, професійна компетентність, освіта впродовж життя, локальні платформи.

Сучасний стан соціально-економічного життя країни загострив інтерес суспільства до ефективної діяльності з підготовки соціальних працівників. При цьому соціальна робота в Україні перебуває у процесі інституційного розвитку, у якому одночасно існують три основні тенденції: формування соціальної роботи як науки, навчальної дисципліни і практики. Кожна із цих сфер перебуває на різних (хоча і взаємопов'язаних) стадіях.

Академізація соціальної роботи як науки і навчальної дисципліни, яка займає своє місце в програмах підготовки фахівців у вищих навчальних закладах, формується у рамках загальної

стратегії розвитку освіти України, визначеної як входження до європейського освітнього простору, що спричиняє ряд так званих «перехідних проблем». Недостатня відповідність освітніх послуг вимогам суспільства, неузгодженість між соціальними запитами суб'єктів освітнього простору стримують розвиток цієї галузі, не дають можливості забезпечити нову якість освіти.

Метою статті є спроба охарактеризувати функціонування освітньої системи з підготовки соціальних працівників і визначити її відповідність запитам ключових суб'єктів цього процесу.

Проблеми підготовки фахівців соціальної роботи привертають до себе увагу переважно у рамках педагогічних умов професійної освіти [2; 7; 8]. Лише окремі дослідження розглядають соціальні запити як відображення інтересів тих сторін, чії потреби задовольняються у процесі освітньої діяльності. Зокрема, А.М. Сингаївська [10] виокремлює запити на підготовку фахівців з соціальної роботи, які є координаторами реалізації концепції соціальної відповідальності організацій будь-якого типу (підприємств, установ тощо). Тишина Т. Н. [12] характеризує соціальний запит як умову функціонування освітньої системи загалом. Аналізуючи масовість сучасної вищої освіти в Росії, В. Княгинин і Н. Трунова [3] оцінюють цю тенденцію як соціаль-

ний запит, слабо узгоджений із потребами економіки.

Сегментація соціального запиту щодо підготовки соціальних працівників залежить від суб'єктів цього процесу: держави, фондів, роботодавців, недержавних організацій, науково-педагогічних колективів, користувачів соціальних послуг, абітурієнтів, студентів, їх батьків. У своєму аналізі ми виходимо з того, що для досягнення ефективності освітніх послуг згадані суб'єкти повинні формулювати зміст своїх запитів, узгоджувати їх з іншими учасниками освітнього простору і вживати конкретних дій задля реалізації. У протилежному випадку, за вдалих висловлювань У. Бека, сектори системи освіти будуть перетворюватися у такі собі «камери зберігання, «зали очікування», які уже не виконують приписаних їм завдань спеціальної професійної підготовки», нагадувати «якийсь примарний вокзал, де поїзди уже не ходять за розкладом», адже на виході із системи освіти молодь «наштовхується на зачинені двері системи зайнятості і, зрозуміло, передбачає це і в процесі навчання», вважаючи його «безглуздим витрачанням часу» [1, с.219].

Академізацію соціальної роботи як процес входження до сфери освіти і науки значною мірою зумовила суспільна потреба у спеціальній підготовці кадрів для соціального захисту населення, яка пов'язана з управлінням соціальними ризиками. Бідність, безробіття, нерегульовані міграційні потоки, сирітство, правопорушення, різні види залежності та інші прояви маргіналізації населення загрожують соціальній безпеці дестабілізацією та соціальними потрясіннями. Тому функціонування освіти у галузі соціальної роботи тісно пов'язано з прагненням держави досягнути її оптимального вкладу у ефективність соціальної системи.

У базових щодо розвитку освіти нормативно-правових актах [6; 9], держава розглядає освіту як стратегічний ресурс соціально-економічного, культурного і духовного розвитку суспільства, поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів. Зміст вищої освіти трактується як обумовлена цілями та потребами суспільства система знань, умінь і навичок, професійних, світоглядних і громадянських якостей, що має бути сформована в процесі навчання з урахуванням перспектив розвитку суспільства.

Щодо підготовки працівників за напрямом підготовки і спеціальністю «Соціальна робота» можна говорити про недостатню сформованість змісту соціального запиту держави на цей вид освітніх послуг, що виявляється, перш за все, у відсутності галузевого стандарту (освітньо-кваліфікаційної характеристики (ОКХ), освітньо-професійної програми (ОПП), засобів діагностики якості освіти). Робоча група науково-методичної комісії напряму (1301) «Соціальне забезпечення» науково-методичної ради з питань освіти МОНмолодьспорту України зараз проводить роботу у цьому напрямку. Вісімнадцять років невідомості для системи навчання соціальної роботи вилилися у її «соціологізацію», «педагогізацію», «психологізацію» і тривалі дискусії щодо права на самостійне існування. Вони не припинилися і після набуття самостійного статусу під шифром 1301 «Соціальне забезпечення».

Процес формування запиту не можна вважати завершеним і з огляду на рамку кваліфікацій Європейського простору вищої освіти, адже відсутня система наступності між освітньо-кваліфікаційними рівнями освіти, між первинною і післядипломною освітою. Підготовка бакалаврів, спеціалістів і магістрів за напрямом (спеціальностями) «Соціальна допомога» і «Соціальна робота» унормована, проте запровадження докторського навчання у галузі соціальної роботи як третього рівня Болонського циклу не реалізовано. Не розгорнута мережа вищих професійних училищ, центрів професійно-технічної освіти, які готують випускників освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста за напрямом «Соціальна робота».

Післядипломна освіта, яка створює умови для безперервності та наступності освіти і згідно Закону України «Про вищу освіту» включає перепідготовку, спеціалізацію, розширення профілю (підвищення кваліфікації), стажування також на

стадії становлення. На офіційному веб-сайті Монмолодьспорту у рубриці «Вища освіта» для обговорення розміщені лише проекти необхідних документів.

Про проблемність забезпечення доступності та неперервності освіти впродовж життя свідчить той факт, що з понад 67 тис. фахівців, задіяних у сфері соціального захисту населення, у 2010 році кваліфікацію підвищили лише 2 тис. осіб (3 відсотки) завдяки діяльності регіональних центрів підвищення кваліфікації [5]. Таким чином, як констатує Рахункова палата, кожний працівник системи соціального захисту фактично має можливість підвищити свою кваліфікацію один раз на 24 роки. А за результатами окремих досліджень [8], практичні соціальні працівники визнають недостатнє володіння сучасними технологіями соціальної роботи (близько 40% респондентів); знаннями у галузі соціальної політики і законодавства (34%); діагностичними методиками і здатністю розробити оптимальний варіант вирішення конкретної соціальної проблеми (60%).

Така ситуація спричинила появу нових гравців, інших форматів надання освітніх послуг і роботи з людським капіталом. Як приклад: спеціалізована служба «Всеукраїнська школа соціального працівника», створена Українським державним центром соціальних служб сім'ї, дітей та молоді (УДЦСССДМ), проект корпорації «СКМ» (Систем Кепітал Менеджмент), МОНмолодьспорту, Конфедерації роботодавців України і Федерації металургів України з розроблення професійних стандартів та новітніх галузевих стандартів освіти, що формує тенденції об'єднання системи освіти з роботодавцями, виробничниками. Таким чином актуальна для України дихотомія теорія/практика, яка часто відокремлює запити суб'єктів теоретичного знання (освітньо-наукові заклади в особі науковців, викладачів і студентів) та суб'єктів практичного поля (державні органи, служби, установи та НДО в особі роботодавців), знаходить часткове вирішення у створенні так званих локальних платформ. Як різновид соціальної спільноти, така платформа упорядковує необхідні для її учасників зв'язки.

Несформованість запитів держави щодо підготовки соціальних працівників виявляється і у відсутності регулювання ринку праці. Навчальні заклади орієнтуються на попит абітурієнтів, що призводить до неузгодженості між кількістю випускників і наявними вакансіями. Матеріали аудитів Рахункової палати [5] свідчать, що галузь соціального забезпечення та соціального захисту має гостру потребу в фахівцях. При цьому працевлаштування випускників спеціальності «Соціальна робота» ускладнюється тим, що на посадах усіх класифікаційних угруповань – від вищих державних службовців керівників, менеджерів (управителів) до соціальних робітників і соціальних працівників (допоміжний персонал) – зайняті переважно фахівці без спеціальної освіти. Тому значна частина випускників із спеціальною освітою реалізують себе в інших видах діяльності, намагаються уникнути безробіття через отримання додаткової освіти або використовують можливості неповної зайнятості.

Описана російськими дослідниками [3] некерована погоня за дипломами і спрямованість маркетингових стратегій вузів на запити батьків і абітурієнтів, які орієнтуються на соціальні стереотипи (зокрема, престижність вищої освіти) і власні можливості, та не враховують ситуації на ринку праці, характерна і для вітчизняної системи освіти загалом та підготовки соціальних працівників зокрема. Як засвідчило вивчення мотивації до навчання студентів спеціальності «Соціальна робота» у трьох вузах України [10], серед провідних факторів є отримання диплому у престижному вузі (поряд із усвідомленням перспективності професії та широким можливостей для працевлаштування). Ризик такої тенденції полягає у зростанні десинхронізації ринку праці і ринку освітніх послуг та девальвації дипломів. Масовість вищої освіти містить і позитивні аспекти – появу нових спеціальностей, розвиток конкуренції, удосконалення навчальних планів, а головне – демократизацію суспільства, створення основи для соціальної мобільності, вплив на економічну активність, особистий доход, зайнятість населення.

Прагнення держави досягнути оптимального вкладу освіти у ефективність соціальної системи зумовлює поступовий перехід до компетентнісної парадигми освіти у галузі соціальної роботи. За таких умов у процесі викладання починає переважати критерій результативності, «передача знань «прагматичним чином починає підрозділятися на певну серію питань: хто передає? Що? Кому? З допомогою чого? У якій формі? З яким результатом?» [4]. Світова практика показує, що забезпечення професійної компетентності значною мірою корелює із спрямованістю системи освіти в рамки «науково-освітньо-технологічного комплексу». Орієнтованість сучасної науки на вирішення конкретних завдань все більше вимагає від професорсько-викладацького складу інституційної мобільності, поєднання різних професійних функцій та існування в різних інституційних структурах (наукових, педагогічних, консультаційних, технологічних і просвітницьких).

Реалізації запитів науково-педагогічних колективів щодо організації і забезпечення процесу навчання соціальної роботи сприяв процес дисемінації зарубіжного досвіду. Як впровадження, укорінення прогресивних ідей, він має в Україні неабияке підґрунтя завдяки чисельним міжнародним проектам з підготовки соціальних працівників. Трансляція набутого за рубежом педагогічного досвіду привносить до академізації соціальної роботи ряд суперечностей, що значною мірою пов'язано із домінуючими традиційними підходами до освіти в Україні. До того ж у процесі дисемінації можна н.слідкувати різні шляхи використання зарубіжного досвіду навчання соціальної роботи: поверхове вивчення педагогічних засобів, які дали хороший результат у тій чи іншій країні; практично повне копіювання; імітацію передових навчальних технологій; власну модернізацію

з врахуванням чужого досвіду і т. ін. [2; 7]. Попри значну долю копіювання та імітації, що неминуче на першому етапі опанування чужим досвідом, згадані процеси позитивно впливають на забезпечення якості підготовки соціальних працівників.

Таким чином, академізація соціальної роботи відбувається достатньо суперечливо і відображає загальні тенденції реформування системи освіти в Україні, які супроводжуються конфліктами між домінуючими традиційними підходами до освіти та новими соціально-економічними умовами її практичної реалізації. З боку держави як головного суб'єкта соціального запиту на підготовку соціальних працівників не сформований його зміст, про що свідчить незавершеність нормативно-правового регулювання багаторівневої системи їх підготовки, відсутність галузевих стандартів та ситуація на ринку праці. Існує явний перекос у бік підготовки спеціалістів вищого рівня в ущерб допрофесійній підготовці та підготовці працівників середньої ланки і післядипломній освіти.

Неврегульованість післядипломної освіти позбавляє випускників можливості отримати спеціалізацію, пройти стажування і змінювати впродовж активного життя напрямки своєї професійної кар'єри. Відсутність прогнозування ринку праці призводить до того, що академізація освіти у галузі соціальної роботи протікає більшою мірою у рамках окремих, часто неузгоджених і вибірково адміністративних вимог, аніж орієнтації на соціальні запити суб'єктів освітнього процесу. Усе це створює розбалансованість системи, покликаної надавати якісні освітні послуги. Тому формування соціологічного інструментарію для вивчення структури соціальних запитів усіх суб'єктів, зацікавлених у підготовці фахівців за напрямом (спеціальністю) «Соціальна робота», має підвищену актуальність і потребує уваги зацікавлених дослідників.

Література і джерела

1. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну / Пер с нем / У.Бек. – М.: Прогресс-Традиция, 2000. – 384 с.
2. Карпенко О.Г. Професійна підготовка соціальних працівників в умовах університетської освіти: науково-методичний та організаційно-технологічний аспекти: Монографія / О.Г.Карпенко. – Дрогобич: Коло, 2007. – 374 с.
3. Княгинин В. Массовое образование: социальный запрос или потребность экономики: [Электронный ресурс] / В.Княгинин, Н.Трунова //Платное образование. – 2006. – Режим доступа: http://www.csr-nw.ru/upload/file_category_873.pdf. - Загол. з екрану. – Мова укр.
4. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна. Пер с франц.: [Электронный ресурс] Ж.Ф.Лиотар. – М.: «АЛТЕЙЯ». – 1998. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/liot/index.php - Загол. з екрану. – Мова рос.
5. На передовій підготовки кадрів соцпрацівників – бездіяльна тиша. Розглянуто Колегією Рахункової палати 21.06.2011 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/>. - Загол. з екрану. – Мова укр.
6. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf>. - Загол. з екрану. – Мова укр.
7. Поліщук В. А. Професійна підготовка фахівців для соціальної сфери: зарубіжний досвід: Посібник / За ред.В.А.Поліщук. – Тернопіль. 2002. — 222 с.
8. Поліщук В.А. Професійний розвиток соціальних працівників у контексті неперервної освіти [Електронний ресурс] /В.А.Поліщук. – Режим доступу:http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum. - Загол. з екрану. – Мова укр.
9. Про вищу освіту: Закон України: Редакція від 05.12.2012: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2984-14>. - Загол. з екрану. – Мова укр.
10. Сингаївська А.М.Соціальна робота в Україні: нові виміри менеджменту з корпоративно-соціальної відповідальності //Соціальна робота і сучасність: теорія та практика: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції, 20-21 травня 2010 року / Б.В.Новіков, Л.М.Димитрова. – К.: НТУУ «КПІ», 2010. – С. 298-299.
11. Слободян Т. Мотивація до навчання студентів спеціальності «Соціальна робота» /Т.Слободян //Магістеріум. Соціальна робота і охорона здоров'я. – 2008. – Вип. 32. – С.73-78.
12. Тишина Т. Н. Социальный запрос как условие функционирования образовательной системы: автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования»: [Электронный ресурс] / Т.Н.Тишина. – Сургут, 2004. – 20 с. – Режим доступа: <http://www.disserscat.com/content/>. - Загол. з екрану. – Мова укр.

В статье рассматриваются отдельные аспекты социального запроса на образовательные услуги по подготовке социальных работников в Украине. Основное внимание уделено выявлению структуры пространства, в котором разворачиваются запросы государства, работодателей и научно-педагогических коллективов. Анализ имеет целью систематизацию накопленных данных и осмысление существующих проблем.

Ключевые слова: социальный запрос, рынок труда, образовательные услуги, академизации, квалификационные уровни, профессиональная компетентность, образование в течение жизни, локальные платформы.

The article deals with some aspects of social demand for education services for the training of social workers in Ukraine. The main attention is paid to identifying the structure of space in which the needs of the state, employers and teaching teams develop. The analysis aims to systematize the accumulated data and understanding of these problems.

Keywords: social inquiry, the labor market, educational services, akademisation, skill levels, professional competence, lifelong education, local platform.